Nieuwe rechtsregels voor anoniem rechtsverkeer? Een verkenning van de privaatrechtelijke gevolgen van digitale anonimiteit

Prins, J.E.J.; Grijpink, J.H.A.M.

Published in:
Nederlands tijdschrift voor burgerlijk recht

Publication date:
2001

Nieuwe rechtsregels voor anoniem elektronisch rechtsverkeer?
Een verkenning van de privaatrechtelijke gevolgen van digitale anonimiteit

Jan Grijpink en Corien Prins[1]

1. Achtergrond

In zowel de pers als de technisch-wetenschappelijke literatuur verschenen de laatste maanden berichten over nieuwe mogelijkheden om met behulp van bepaalde software het surfen, chatten en kopen op het Internet anoniemer te maken.[2] Privacybescherming is de belangrijkste drijfveer achter de ontwikkeling van anonimiseringsdiensten op het Internet. Niet alleen de inmiddels bekende afluistersystemen als Echelon en Carnivor, maar ook de voor iedere Internetter simpel te downloaden programma's om het surfgedrag van de mede-Internetter in de gaten te houden, laten zien dat het met de privacy op de digitale snelweg slecht is gesteld. Wanneer Internetters anoniem dan wel onder een bepaald pseudoniem zouden communiceren, kunnen ze erop vertrouwen dat hun privacy beter is gewaarborgd.[3] Privacydeskundigen juichen de ontwikkeling van anonieme Internetdiensten derhalve toe en spreken zelfs van een 'recht op anonimiteit'.

Stel consumenten krijgen een dergelijk recht en gaan grootschalig anonimiseringstechnieken inzetten om daarmee niet alleen te chatten, te surfen en te zoeken, maar ook om aankopen op het Internet te verrichten: wat zijn daarvan de privaatrechtelijke consequenties? In welke mate laat het Burgerlijk Wetboek toe dat consumenten op anonieme wijze transacties op het Internet verrichten? Kortom, in hoeverre zijn de onder de vlag van privacybescherming gepropageerde anonieme transacties een privaatrechtelijk haalbare realiteit? Het is deze vraag die in dit artikel centraal staat. Daarbij concentreren we ons primair op het Nederlandse privaatrechtelijk systeem. Bij de aanzet voor een mogelijke nadere regulering van anonieme en semi-anonieme transacties nemen we echter ook eventuele opties van buiten ons land in overweging. Met dit artikel worden de belangrijkste conclusies van de eerste fase van een onderzoek naar wenselijke rechtsregels voor digitale anonimiteit gepresenteerd. Het concentreert zich daarbij, zoals gezegd, op het privaatrechtelijk systeem en meer specifiek de consumentenovereenkomst. Om de vraagstelling te richten op toekomstige ontwikkelingen op het gebied van de informatietechnologie gaat het onderzoek uit van een toekomstverwachting waarin anonieme transacties op grote schaal een belangrijke plaats innemen. We spitsen het onderzoek daarbij ter illustratie toe op anoniem chipkaartgebruik omdat de verwachting is dat de chipkaart een cruciale rol gaat spelen als op- en afrit van de digitale snelweg. Immers, met behulp van een via de computer aan te sturen chipkaart kunnen consumenten zich op het Internet 'identificeren' en eventuele transacties afrekenen. Het onderzoek is onderdeel van een bredere speurtocht naar duurzame juridische en organisatorische transformatieprocessen ten gevolge van nieuwe informatie- en communicatietechnologie.[4]

De indeling van dit artikel is als volgt. In paragraaf 2 wordt de vraagstelling naar nieuw recht voor digitale anonimiteit geschetst, en enkele achtergronden toegelicht. Anonimiteit is een diffuus begrip. Dat wordt in paragraaf 3 onderzocht. De vraagstelling is pas interessant als een volstrekt anonieme elektronische rechtshandeling technisch mogelijk is, en we aannemelijk kunnen maken dat anonimiteit in het elektronisch rechtsverkeer praktische betekenis heeft. Dat ondernemen we in paragraaf 4. Vervolgens schetst paragraaf 5 de privaatrechtelijke status van een volstrekt anonieme overeenkomst, onder het verbintenissenrecht en onder het goederenrecht. Dat geeft een beeld van de ruimte die het huidige privaatrecht biedt aan anonieme rechtshandelingen, een goed vertrekpunt voor een antwoord op de vraag of deze voorzieningen toereikend zullen zijn bij grootschalig anoniem chipkaartgebruik. In paragraaf 6 onderzoeken we de juridische status van minder absolute vormen van anonimiteit bij rechtshandelingen (semi-anonimiteit). Om de vraag naar gewenste rechtsontwikkeling te kunnen beantwoorden stellen we in paragraaf 7 aan de orde welke rol het

---

1 Dr mr J.H.A.M. Grijpink is als raadadviseur werkzaam bij het ministerie van Justitie, jgrijpin@best-dep.minjus.nl; prof. mr J.E.J. Prins is als hoogleraar recht en informatisering verbonden aan de Katholieke Universiteit Brabant (KUB), J.E.J.Prins@kub.nl

2 Zie bijvoorbeeld: NRC Handelsblad, 8 januari 2000 en de dissertatie van Ian Avrum Goldberg, getiteld *A Pseudonymous Communications Infrastructure for the Internet*, beschikbaar via: http://www.isaac.cs.berkeley.edu/~iang/thesis.pdf

3 Zie hierover eerder: J.E.J. Prins, "What's in a name. De juridische status van anonimiteit", *Privacy & Informatie*, no. 4 2000, pp 153-157. Zie tevens het overzicht van diverse anonimiseringsdiensten op: http://www.infosyssec.net/infosyssec/anon1.htm

4 Dit onderzoeksprogramma is een initiatief van het Expertise Centrum 'Globalization and sustainable development' aan de Katholieke Universiteit Brabant (KUB) in Tilburg. Het hier besproken deelonderzoek geschiedt in samenwerking tussen het Centrum voor recht, bestuur en informatisering van de KUB en de directie algemene justitiële strategie (AJS) van het ministerie van Justitie.

recht zou dienen te vervullen wanneer door anonieme elektronische rechtshandelingen kwetsbare juridische verhoudingen scheefgetrokken zouden worden. Vervolgens onderzoeken we twee alternatieven voor de ontwikkeling van nieuw recht: vanuit ons eigen recht of via ontlening aan buitenlands recht. Die overwegingen leiden in paragraaf 8 tot een eerste, voorlopige antwoord op de vraag in hoeverre risico's van anoniem elektronisch rechtsverkeer in de toekomst zullen noodzaken tot nieuwe rechtsregels.
Omdat rechtsontwikkeling zoveel meer tijd kost dan de introductie en verspreiding van nieuwe technologie, is het van groot belang bijtijds inzicht te krijgen in de richting waarin het recht zich met het oog op nieuwe technologie het beste kan ontwikkelen. Dat is de drijfveer achter dit deelonderzoek en de motivering om over de eerste voorlopige resultaten direct onder de aandacht te brengen, in de hoop dat daarmee een discussie op gang komt die perspectief biedt op tijdige wetgeving als daar behoefte aan blijkt.

2 Vraagstelling

De chipkaart, speciaal de multifunctionele smartcard, brengt de mogelijkheden van de nieuwe informatie- en communicatietechnologie letterlijk in de hand van de gebruiker. Een draagbaar, intelligent medium om actief deel te nemen aan het elektronisch rechtsverkeer. Verwacht mag worden dat de chipkaart in de toekomst een belangrijk instrument wordt als op- en afrit van de elektronische snelweg (bijvoorbeeld voor het betalen) en daarbij een cruciale rol zal gaan vervullen voor elektronische rechtshandelingen.
De chipkaart stelt de gebruiker tevens in staat om anoniem aan het elektronisch rechtsverkeer deel te nemen. Dat kan zelfs heel veilig, door gebruik te maken van anonieme biometrie[5]. Met de mogelijkheid om volledig anoniem aan het rechtsverkeer deel te nemen, rijzen diverse normatieve en concreet juridische vragen. Wat is de rechtskracht van een anonieme elektronische overeenkomst of een anonieme vordering uit hoofde van een anonieme elektronische overeenkomst? In hoeverre kan een anonieme verdachte strafrechtelijk worden vervolgd? Op deze en andere vragen zullen in de praktijk naar verwachting oplossingen worden ontwikkeld die anoniem elektronisch rechtsverkeer in het rechtssysteem een plaats zullen geven.
De anonieme rechtshandeling is als zodanig geen nieuw fenomeen. Echter, tengevolge van de toepassing van ICT bij anonieme rechtshandelingen ontstaan nieuwe risico's in het maatschappelijk verkeer, of verschuiven reeds bestaande risico's. De traditionele balans in de (juridische) verhouding tussen partijen kan daarmee worden verstoord. We gaan om de gedachten te bepalen uit van de toekomstverwachting van grootschalig anoniem chipkaartgebruik, maar ook andere vormen van anoniem elektronisch rechtsverkeer kunnen behoefte aan nieuw recht oproepen (er zijn al diverse anonimiseringstoepassingen op het Internet die los van een chipkaart functioneren).
Het recht is typisch tijd- en plaatsgebonden, elektronische communicatie is dat niet. De regels rondom nationale rechtsmacht alsmede de uitgangspunten inzake het toepassingsbereik van het nationale recht laten dit zien. Er is een principieel spanningsveld tussen de grensoverschrijdende mogelijkheden van technologische toepassingen als chipkaarten en Internet enerzijds, en het bereik van rechtsregels en de handhaving ervan anderzijds.[6]
De beleidsruimte van individuele landen zal in toenemende mate afkalven. Daarom is het van belang inspanningen op het gebied van de juridische infrastructuur vooraf te evalueren in het licht van mogelijke scenario's met betrekking tot de (internationale) bestuurlijke en juridische verhoudingen. In 1998 heeft het ministerie van Justitie drie justitiebrede scenario's gepubliceerd die voor dat doel bruikbaar zijn[7]. In het meest ingrijpende scenario voor de rechtsontwikkeling neemt Nederland in 2010 binnen een groot aantal internationale rechts- en belangengemeenschappen een ondergeschikte positie in. De rol van een Europese Unie met 25 of meer Lidstaten zou in het geheel van met elkaar concurrerende, wereldomspannende rechts- en belangengemeenschappen wel eens bescheidener kunnen uitvallen dan velen op dit moment verwachten.
De huidige grensoverschrijdende dimensies van ICT-toepassingen laten zien dat reeds op dit moment sprake is van een erosie van de nationale beleidsautonomie. Daarom zullen nieuwe regels ten aanzien van de gevolgen van het anoniem gebruik van chipkaarten steeds vaker een internationaal karakter (moeten) heb-

---

5 Een los biometrisch kenmerk zonder andere persoonsgegevens, waaruit wel kan worden afgeleid dat de handelende persoon de juiste is, maar niet wie hij precies is. Zie voor nadere verkenning van anonieme biometrie: R. van Kralingen, J.E.J. Prins, J.H.A.M. Grijpink, *Het lichaam als sleutel. Juridische beschouwingen over biometrie*, in: Reeks IT en Recht, deel 8, Samson, Alphen aan de Rijn, 1997 alsmede J.H.A.M. Grijpink, *Biometrie als anonieme bewaker van uw identiteit*, in: Beveiliging, nr 5, mei 1999, Keesing Bedrijfsinformatie BV, Amsterdam, pp. 22 e.v. en J.H.A.M. Grijpink, *Biometrie en privacy*, in: Privacy & Informatie, nr 6, december 2000, Koninklijke Vermande, Lelystad

6 Zie hierover: B. van Klink, J.E.J. Prins, W.J. Witteveen, Het conceptuele tekort, Infodrome (http://www.infodrome.nl), Den Haag 2000

7 J.H.A.M. Grijpink, *Justitiebrede scenario's voor het jaar 2010*, ministerie van Justitie, Den Haag, april 1998

ben.
Daarbij is het van belang voor ogen te houden dat in delen van de wereld met een andere rechtstraditie en rechtscultuur totaal andere opvattingen over rechtshandelingen en de gevolgen daarvan bestaan. Welke functie het recht in de Nederlandse rechtscultuur zal moeten vervullen in een informatiemaatschappij zonder geografische grenzen staat niet bij voorbaat vast[8]. De rechtscultuur speelt een grote rol bij de behoefte aan regels. De ene rechtscultuur wordt meer dan de andere gekenmerkt door de drang om de oorzaken van risico's weg te nemen. Andere rechtsculturen blijken een voorkeur te hebben voor het verkleinen van risico's door de gevolgen over een grotere groep mensen te verdelen. Men kan zich dan tegen zulke risico's verzekeren. Daarmee worden de gevolgen verspreid, niet vermeden. Naarmate meer belang wordt gehecht aan het voorkomen van schade ten gevolge van digitale anonimiteit dan aan het verdelen ervan, zullen onevenredige risico's eerder leiden tot extra bescherming van zwakkere partijen, en dientengevolge tot nieuwe regels.

3. Anonimiteit: een kwestie van gradatie

Anonimiteit is geen vast kenmerk van iemand. Voor mijzelf ben ik niet anoniem, evenmin als voor wie mij van jongsaf kent. Anonimiteit hangt dus af van de waarneming van een ander. Anoniem ben ik voor iemand die niet kan achterhalen wie ik ben, of dat alleen maar zou kunnen als hij zich daarvoor onevenredig zware inspanningen getroost. Rechtshandelingen noemen we anoniem als de ware identiteit van een handelende partij niet achterhaald kan worden omdat hij geen enkel spoor heeft achtergelaten dan wel alle sporen heeft versluierd met een pseudoniem van waaruit zijn echte naam niet kan worden achterhaald. Als er bijvoorbeeld iets misgaat bij de totstandkoming of bij de uitvoering van een overeenkomst en dit blijkt schade te berokkenen aan een van de partijen of een derde, dan kan deze schade niet worden verhaald op de veroorzakende partij.

Hoewel de meeste mensen geen onderscheid maken tussen verschillende gradaties van anonimiteit, is dat voor het evalueren van de juridische gevolgen van anonimiteit wel van belang. Daartoe maken we onderscheid tussen:
1. volstrekt anonieme rechtshandeling, al dan niet met gebruik van *zelfgekozen* pseudoniem (geen sporen die maken dat iemands identiteit kan worden achterhaald);
2. spontane semi-anonieme handeling al dan niet met gebruik van *zelfgekozen* pseudoniem (er zijn wel sporen die maken dat iemands identiteit kan worden achterhaald);
3. georganiseerde semi-anonieme rechtshandeling met gebruik van *een door een derde uitgegeven* pseudoniem;
4. spontane gepersonaliseerde handeling met gebruik van ongecontroleerde of oncontroleerbare identificerende persoonsgegevens;
5. georganiseerde gepersonaliseerde handeling, met gebruik van identificerende persoonsgegevens die door een derde partij, daartoe geautoriseerd, op juistheid zijn gecontroleerd.

Bepalend voor deze indeling is in de eerste plaats het gebruik van een pseudoniem dat al dan niet sporen nalaat die in staat stellen te achterhalen wie het pseudoniem gebruikt. Een pseudoniem is een onderscheidingsteken waarmee een bepaalde transactie of handeling tot een bepaalde bestaande of gefingeerde persoon is te herleiden. Dat onderscheidingsteken kan van alles zijn: een wachtwoord, een schuilnaam, een persoonlijk nummer, een elektronische handtekening, een pincode en een biometrisch getal.[9] In de tweede

---

8 Zie hierover onder meer het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 'Staat zonder Land', V 98, Den Haag 1998; de kabinetsnotitie 'Internationalisering en recht in de informatiemaatschappij', TK '99-'00, 25880, nr. 10, alsmede het bij de kabinetsnotitie behorende rechtsvergelijkend onderzoek naar opvattingen van diverse buitenlandse overheden over internationalisering en recht: www.minjust.nl/c_actual/rapport/overcrbi.pdf

9 Een biometrisch getal is een getal dat met een formule is afgeleid uit een lichaamskenmerk (bijvoorbeeld een vingerafdruk, de vingeromtrek of de karakteristieke beweging die men maakt wanneer men zijn handtekening zet). Een biometrisch getal levert een persoons*gebonden* pseudoniem op. Allerlei andere getallen en codes die men gebruikt bij het verifiëren wie iemand is, zijn niet persoonsgebonden. Een PIN-code kan men bijvoorbeeld aan een ander geven; de elektronische handtekening (code voor het versleutelen van gegevens) is computergebonden en kan door een andere gebruiker van die computer worden gebruikt. Zie: R. van Kralingen, J.E.J. Prins, J.H.A.M. Grijpink, *Het lichaam als sleutel. Juridische beschouwingen over biometrie*, in: Reeks IT en Recht, deel 8, Samson, Alphen aan de Rijn, 1997 alsmede J.H.A.M. Grijpink, *Biometrie als anonieme bewaker van uw identiteit*, in: Beveiliging, nr 5, mei 1999, Keesing Bedrijfsinformatie BV, Amsterdam, pp. 22 e.v. en J.H.A.M. Grijpink, *Biometrie en privacy*, in: Privacy & Informatie, nr 6, december 2000, Koninklijke Vermande, Lelystad

plaats is van belang of dat pseudoniem spontaan zelfgekozen is of georganiseerd. Met georganiseerd wordt bedoeld dat het pseudoniem wordt verstrekt door een private of publieke instantie als toezichthouder, tussenpersoon of als derde die bij een contractssituatie betrokken is (zoals bijvoorbeeld de bank van een contractspartij die betaalt met een PIN-betaling).

Voor een goed begrip van de verschillende vormen van anonimiteit in het rechtsverkeer is het verschil van belang tussen identiteitsvaststelling (dit is identificatie) en identiteitscontrole (dit is verificatie). Identificatie is gericht op het vaststellen van iemands *ware* identiteit. Bij verificatie stelt men alleen vast of twee gegevens bij *dezelfde* persoon horen. In de praktijk blijkt men zelden iemands ware identiteit vast te stellen, en volstaat men meestal met vaststellen dat iemand dezelfde is als mag worden verwacht. Helaas is men zich meestal niet bewust van de beperking van de gebruikelijke vorm van persoonsherkenning, waardoor verificatie in de praktijk vaak met identificatie wordt gelijkgesteld. Zelfs als een persoon ter plaatse kan worden vergeleken met een foto op een legitimatiebewijs, kan deze eenmalige en losstaande verificatie nooit de zekerheid verschaffen dat de desbetreffende persoon werkelijk degene is voor wie hij zich uitgeeft. Voor veel rechtshandelingen is een persoonsherkenning van het type 'hij is *dezelfde* als ….' echter goed genoeg[10]. Een dergelijke verificatie kan plaats vinden met gebruik van een pseudoniem.
De belangrijkste reden om onder een pseudoniem handelingen en transacties te verrichten is dat de persoon die het pseudoniem hanteert zich daarmee (her)kenbaar maakt zonder zijn ware naam prijs te geven. Zo kan iemand met behulp van een pseudoniem in discussiegroepen participeren en onder zijn/haar 'nym' herkend worden. Ook kan iemand zich middels een PIN-code behorende bij een chipkaart presenteren als de rechtmatige houder van de PIN-pas.

Het ene uiterste van de bovenstaande indeling wordt dus gevormd door volstrekte anonimiteit. Bij *volstrekt* anoniem handelen is van herleidbaarheid van een rechtshandeling op een persoon geen sprake meer omdat er geen aanknopingspunt is. De telefooncel is een bekend voorbeeld van volstrekte anonimiteit van de beller. Wanneer tenminste één instantie weet of kan achterhalen wie de handelende partij precies is, is niet langer sprake van volstrekte anonimiteit maar spreken we van semi-anonimiteit. Bij een semi-anonieme rechtshandeling kunnen bepaalde instanties of tussenpersonen de juiste identiteit van de betrokkenen vaststellen wanneer omstandigheden daartoe aanleiding geven. Als voorbeeld van semi-anonieme handelingen kunnen de remaildiensten op het Internet genoemd worden. Postbussen, autokentekens en de mogelijkheid om op een veiling anoniem te bieden zijn voorbeelden van semi-anonimiteit. Bij tenminste één instantie zijn (onder meer of minder stringente voorwaarden en soms tegen betaling) nadere gegevens te verkrijgen over de ware identiteit van de gebruiker, houder of opdrachtgever. We onderscheiden binnen semi-anonimiteit twee varianten: spontane en georganiseerde semi-anonimiteit. Voorbeelden van spontane semi-anonimiteit met zelfgekozen pseudoniemen zijn toneel- en auteursnamen. In andere gevallen is sprake van een georganiseerde semi-anonimiteit met een pseudoniem dat is uitgegeven door een derde, en niet door de gebruiker zelf is gekozen. Zo is de PIN-code behorende bij een chipkaart een georganiseerd pseudoniem waarmee georganiseerde semi-anonimiteit mogelijk is[11].
Als iemands ware identiteit bekend is of aan de hand van sporen of identificerende persoonsgegevens gemakkelijk kan worden achterhaald, spreken we van een gepersonaliseerde rechtshandeling. De meest betrouwbare vorm kent daarbij controle van de juistheid van de identificerende persoonsgegevens door een daartoe bevoegde derde partij. Dit kan een private of een publieke instantie zijn, bijvoorbeeld een notaris, een ambtenaar van de Burgerlijke stand of een particuliere organisatie die de status van TTP, trusted third party, heeft verworven. Bij spontaan gepersonaliseerde rechtshandelingen blijft er meestal toch onzekerheid over wie de wederpartij precies is.

Een pseudoniem schept dus de mogelijkheid om tegelijkertijd voor de één anoniem te blijven en bij een ander volledig bekend te zijn. Wanneer een bank een PIN-code verstrekt, kan de bank op het moment van de uitgifte van de PIN-pas nagaan wie de houder werkelijk is. Gebruikt men de PIN-pas later om te betalen dan kan men voor de wederpartij anoniem blijven, met de PIN-code als pseudo-identiteit (pseudoniem) en

---

10 Voor toepassing van het strafrecht is verificatie alleen vaak niet voldoende. Van de politie wordt dan ook verwacht dat zij bij het constateren van een strafbaar feit de ware identiteit van een verdachte onomstotelijk vaststelt. Indien hierbij vergissingen worden gemaakt, loopt de justitiële interventie op een later moment in de justitiële keten vast. Een gebrekkige identificatie kan namelijk achteraf met verifiëren vaak niet meer worden hersteld, bijvoorbeeld omdat de vermoedelijke dader niet meer te achterhalen is, of omdat de beschikbare gegevens tegenstrijdig zijn. Als de politie in het begin van de justitiële keten wèl een succesvolle identificatie heeft verricht, kunnen andere justitiële ketenpartners in het vervolgtraject van een strafzaak volstaan met verificaties.

11 Zie voor voorbeelden van de diverse vormen: Prins, *supra* noot 3, pp. 153-555.

de PIN-pas als pseudo-identiteitsbewijs. De winkelier die met behulp van de PIN-betaling zijn geld krijgt, weet wel dat zijn klant volgens de bank de rechtmatige houder van de PIN-pas is, zonder dat de bank hem hoeft te vertellen wie zijn klant precies is. Deze tweekoppigheid maakt het mogelijk anonimiteit zodanig in het rechtsverkeer te organiseren dat daarbij de gewenste rechtszekerheid wordt gecreëerd.

4. Maatschappelijke betekenis en technische realiteit van anonimiteit

De grond ontvalt aan onze onderzoeksvraag naar nieuwe rechtsregels ten gevolge van anonimiteit als anonimiteit niet voorziet in een maatschappelijke behoefte, of als volstrekte anonimiteit in een elektronische omgeving technisch onmogelijk is. In deze paragraaf onderzoeken we daarom deze twee elementen die de relevantie van de vraagstelling van ons onderzoek bepalen.

De drang naar anonimiteit neemt in de praktijk duidelijk toe, getuige de populariteit van prepaid bellen zonder abonnement en van het gebruik van expliciet als zodanig aangeboden anonieme toegang tot het Internet. Een van de achterliggende verklaringen voor een toenemende drang naar anoniem elektronisch rechtsverkeer is dat men zich steeds meer bezorgd maakt over wat er van de privacy in een informatiesamenleving zal overblijven. Wie anoniem aan het maatschappelijk verkeer deelneemt is immers niet langer afhankelijk van de vraag of verwerkers van persoonsgegevens de privacywetgeving al dan niet naleven. Privacybescherming wordt dan via anonimiteit bewerkstelligd[12]. Behalve in privacyoverwegingen, kan de wens tot anoniem handelen ook zijn gelegen in de vrijheid van meningsuiting. Zo kunnen bepaalde (groepen van) personen er belang bij hebben dat hun naam niet in verband wordt gebracht met een bepaalde uiting.[13] Overwegingen rondom de vrijheid van meningsuiting en de vrije publieke discussie kunnen met name vanwege het mondiale karakter van elektronische communicatie een nieuwe dimensie krijgen. Tenslotte kan de reden om anoniem op het Internet actief te zijn nog zijn gelegen meer duistere overwegingen, zoals het plaatsen van illegaal of onrechtmatig materiaal.

Behalve dat er een duidelijk maatschappelijke behoefte aan anoniem handelen moet zijn, dient de techniek een dergelijke manier van handelen ook daadwerkelijk mogelijk te maken. Voor wat betreft de chipkaart kan hier worden gewezen op situaties waarin iemand beschikt over een chipkaart die (alleen) gebruikt kan worden om anoniem te betalen. De kaart bevat een soort telsysteem zodat kan worden bijgehouden wat het saldo van de kaart is. Er zijn (publieke) terminals waarbij men contant geld kan invoeren, waarna zijn chipkaart voor dat bedrag wordt opgeladen. Het contante geld gaat naar een floatrekening (bijvoorbeeld van Interpay). Nadat persoon A zijn kaart heeft opgeladen, gaat hij naar een winkel en betaalt daar met zijn chipkaart waarbij het te betalen bedrag wordt afgeschreven van de kaart zonder dat het kaartnummer wordt vastgelegd. De winkelier kan het bedrag vervolgens verzilveren bij Interpay. Tenzij de winkelier weet wie de koper is door spontane herkenning is er in deze opzet sprake van volstrekt anoniem betalen. Volstrekt anoniem betalen met een (anonieme) chipkaart zou men dus nu reeds kunnen realiseren. Voorwaarden zijn: anonieme chipkaart waarmee men kan betalen en publieke terminals waarin met munten en biljetten het saldo van de anonieme kaart kan worden verhoogd zonder dat bij opwaarderen en betalen het kaartnummer wordt geregistreerd.
Te denken valt ook aan toepassingen waarbij een gebruiker – bijvoorbeeld in een Internetcafé of een openbare bibliotheek - een bepaalde on-line tijd heeft gekocht en daarbij anoniem een e-mail adres heeft gekregen. Eventuele goederen die de gebruiker op deze wijze heeft gekocht kan hij anoniem ophalen bij een (variant van de) 7-11 shop, waarbij verificatie van de bevoegdheid tot afhalen plaatsvindt middels een code op de chipkaart waarmee de on-line betaling plaatsvond[14]. Men blijft anoniem, en krijgt de gekochte goederen mee als men de correcte chipkaart met bijbehorende code blijkt te bezitten.

Hoewel we kunnen vaststellen dat volstrekte anonimiteit technisch al realiseerbaar is en in bijvoorbeeld Internetcafés ook in de praktijk wordt toegepast, zijn op dit moment de meeste transacties die men anoniem noemt, niet volstrekt anoniem. Er is vrijwel steeds sprake van semi-anonimiteit. Een vorm van semi-anoniem handelen waarmee we inmiddels vrijwel allemaal bekend zijn, is betalen met een PIN-code. Hoe-

---

12 Voor een beschouwing over deze samenhang tussen privacybescherming en anonimiteit zij verwezen naar: J.H.A.M. Grijpink, Werken met keteninformatisering, Sdu Uitgevers, Den Haag, 1999, ISBN 90 5409 226 2, Deel III Privacy en anonimiteit, pp. 133 e.v.

13 Vgl. het Muurkrant-arrest, HR 24 juni 1980, NJ 1981, 659.

14 In Japan kunnen bij dergelijke 7-11 shops reeds anoniem goederen worden opgehaald.

wel de winkelier niet hoeft te weten wie de PIN-betaler is, weet de bank dat wel. De bank stelt met de PIN-code vast dat kaarthouder en rekeninghouder *dezelfde* persoon zijn, en voert vervolgens de betalingsopdracht uit. In deze categorie vallen ook de hier en daar aangeboden mogelijkheden om anoniem te surfen, te emailen en te chatten op het Internet. De Internet Service Provider (ISP) is vaak in staat om aan de hand van sporen vast te stellen om welke abonnee het gaat[15].

5. Privaatrechtelijke gevolgen van volstrekte anonimiteit

Bij volstrekte anonimiteit is herleidbaarheid van een rechtshandeling op een persoon niet mogelijk. De identiteit van de handelende persoon is op geen enkele wijze vast te stellen, ook niet via een pseudoniem. Wat betekent dit nu voor de juridische positie van de betrokken partijen?

Laten we allereerst opmerken dat er natuurlijk in de praktijk van alle dag al reeds lange tijd diverse rechtshandelingen plaatsvinden waarbij een der partijen anoniem blijft omdat ter plaatse contant voor een product of dienst wordt betaald. Wanneer iemand een gulden in een koffieautomaat werpt voor een beker espresso, ontstaat een rechtsverbintenis, al zal hij of zij daar niet als zodanig bij stil staan. Formeel juridisch komt een obligatoire overeenkomst tot stand bij een wilsovereenstemming tussen partijen over bepaalde verplichtingen. Het feit dat partijen tot overeenstemming komen zonder dat zij daarbij elkaars identiteit kennen, ontzegt de verbintenis geen rechtskracht: ook deze overeenstemming resulteert in principe in een rechtens verbindende overeenkomst. Ook middels de inzet van anonieme communicatiemiddelen kunnen rechtshandelingen in de zin van art. 3:33 e.v. B.W. tot stand komen. Wel zou anonimiteit een omstandigheid kunnen vormen die meeweegt bij de beoordeling van de vraag of in redelijkheid op de anoniem geuite wil mocht worden vertrouwd (art. 3:35 B.W.). Problemen ontstaan echter veelal eerst wanneer het resultaat van de verbintenis uitblijft dan wel om andere redenen de verbintenis niet wordt nagekomen.

Wat voegt de elektronische dimensie nu toe aan het fenomeen van volstrekt anoniem handelen? Immers, ten aanzien van bijvoorbeeld de voornoemde vraag of een rechtshandeling tot stand komt, verschilt digitale anonimiteit juridisch niet van andere – traditionele - anonieme communicatiemiddelen, zoals een anonieme bestelling via de telefoon of fax? Ons inziens zijn er toch enkele verschillen. Een eerste verschil ligt hierin dat de anonieme elektronische transactie op afstand geschiedt zonder fysiek contact tussen contractspartijen, rechtstreeks of indirect. Daarom zal het voor de leverancier die op elektronische wijze zijn producten of diensten aanbiedt bijvoorbeeld minder eenvoudig zijn om vast te stellen in welke hoedanigheid zijn anonieme wederpartij handelt. Een tweede verschil bestaat hieruit dat partijen op veel grotere schaal en bovendien modiaal aan het elektronisch rechtsverkeer anoniem zullen willen deelnemen. Uitgaande van de veronderstelling van eenvoudig en massaal anoniem rechtsverkeer op langere termijn, moeten we ons nu al de vraag stellen wat de privaatrechtelijke gevolgen van anoniem handelen eigenlijk zijn. Biedt het wettelijk instrumentarium dat de verhouding tussen de partijen die deelnemen aan het elektronisch rechtsverkeer nader inkleurt, wel de ruimte aan volstrekt anonieme transacties en in hoeverre zijn de consequenties van volstrekt anoniem handelen binnen het bestaande wettelijk kader voldoende op te vangen? We stellen ons deze vragen eerst voor het verbintenissenrecht en vervolgens voor het goederenrecht.

5.1 Volstrekte anonimiteit onder het verbintenissenrecht

Geeft het verbintenissenrecht ruimte voor anonieme elektronische overeenkomsten? Hiervoor moeten we apart kijken naar de totstandkoming en naar de uitvoering ervan. Gezien onze belangstelling voor behoefte aan nieuwe regels voor anoniem elektronisch rechtsverkeer concentreren we ons op tweezijdige, volstrekt anonieme overeenkomsten, omdat bescherming van zwakke partijen hier bij voorrang zichtbaar kan maken dat nieuwe rechtsregels nodig zijn voor digitale anonimiteit.

5.1.1 Ruimte voor volstrekt anonieme elektronische overeenkomsten

[15] Deze abonnee hoeft niet geregistreerd te staan onder zijn eigen naam. In de praktijk wordt de identiteit van een abonnee zelden gecontroleerd, en een ISP beschikt in Nederland bovendien niet over bevoegdheden om hiervoor – anders dan op vrijwillige basis - een legitimatie te vragen. Hij kan bovendien juridisch en praktisch een overgelegd legitimatiebewijs niet op deugdelijk en geldigheid controleren, omdat bevoegdheid en informatie-infrastructuur daarvoor ontbreken.

Uitgangspunt van ons verbintenissenrecht is dat overeenkomsten in beginsel vormvrij kunnen worden aangegaan: 'Tenzij anders is bepaald, kunnen verklaringen, met inbegrip van mededelingen, in iedere vorm geschieden, en kunnen zij in een of meer gedragingen besloten liggen', aldus art. 3:37 lid 1 BW. Het staat partijen vrij om, tenzij dwingend recht zich daartegen verzet, in de overeenkomst de verplichting op te nemen dat hun wederzijdse identiteit vast staat. Maar het uitgangspunt is dat partijen de wijze waarop ze hun wil verklaren in beginsel zelf mogen bepalen. Dit kan derhalve een anonieme wijze zijn. Dat schept dus ook ruimte voor anonieme elektronische rechtshandelingen.

Deze ruimte wordt echter ingeperkt. Volstrekte anonimiteit kan de toepasselijkheid van een rechtsregel op een overeenkomst blokkeren, of een rechtsgeldige overeenkomst onmogelijk maken doordat volstrekte anonimiteit strijdt met een dwingendrechtelijk vormvereiste of geheel of gedeeltelijk onverenigbaar is met de inhoud van een overeenkomst. Enkele voorbeelden:

- De toepasselijkheid van art. 6:236 B.W. waarin bepaalde bedingen in overeenkomsten met consumenten als onredelijk bezwarend worden aangemerkt (de z.g. zwarte lijst), hangt bijvoorbeeld af van de kenbaarheid van de hoedanigheid van consument. Het criterium is namelijk dat de verkoper handelt in de uitoefening van een beroep of bedrijf en de koper een natuurlijk persoon is die niet handelt in de uitoefening van een beroep of bedrijf (art. 7:5, eerste lid, B.W.). Een anonieme koper kan zich dus alleen op de nietigheid van een beding uit die lijst beroepen, als bij de koop kenbaar was dat hij als consument handelde. Als op naam wordt gehandeld is de hoedanigheid van een contractspartij meestal duidelijk, maar als men volstrekt anoniem handelt zal dit vaak niet het geval zijn. Er zijn bijvoorbeeld anonieme klantenkaarten in gebruik die onder omstandigheden voldoende kenbaarheid opleveren. Maar het is de vraag of men achteraf een beroep op de consumentenbescherming kan doen zonder zijn anonimiteit te verliezen. Dat lukt wel bij semi-anonimiteit (zie onder 6.1.1).
- In bepaalde gevallen geeft de wet een dwingend vormvoorschrift. Niet conform deze voorschriften verrichte rechtshandelingen zijn in beginsel nietig (art. 3:39 BW). De ratio achter zulke vormvereisten kan zijn gelegen in bescherming van een zwakkere partij (bijvoorbeeld tegen overijling of tegen overwicht van de wederpartij), of in bevordering van de rechtszekerheid. Omdat wettelijke vormvoorschriften met een nietigheidssanctie een dwingendrechtelijk karakter hebben, kunnen partijen daar niet bij overeenkomst van afwijken. Ons zijn geen voorbeelden bekend in het verbintenissenrecht waar kennis van de identiteit van partijen wordt geëist als vormvereiste met nietigheidssanctie. Maar in sommige gevallen kan volstrekte anonimiteit toch aan de rechtsgeldigheid van een beding met vormvoorschrift in de weg staan. Denk bijvoorbeeld aan een volstrekt anoniem arbeidscontract met een schriftelijk vastgelegd en ondertekend non-concurrentiebeding. Het volstrekt anonieme arbeidscontract is in beginsel rechtsgeldig, maar een schriftelijk vastgelegd en ondertekend maar volstrekt anoniem non-concurrentiebeding strookt niet met de beschermingsintentie van het dwingendrechtelijke vormvoorschrift.
- Soms kan de identiteit van een partij voor de beoordeling of toepasselijkheid van een bepaalde bepaling van belang zijn, zodat er geen ruimte is voor volstrekte anonimiteit. We wezen hiervoor reeds op het punt dat anonimiteit een omstandigheid kan opleveren bij de beoordeling van de vraag of men in redelijkheid op een wilsuiting mocht vertrouwen (art. 3:35 B.W.) Gewezen kan in dit verband ook worden op de maatregelen die van een contractspartij mogen worden verwacht om te voorkomen dat diens wederpartij onder invloed van onjuiste voorstelling van zaken een overeenkomst aangaat. In het arrest Baris/Riezenkamp gaf de Hoge Raad immers aan dat er grenzen zijn aan de contractsvrijheid omdat partijen door in onderhandeling te treden tot elkaar komen te staan "in een bijzondere, door de goede trouw beheerste, rechtsverhouding, medebrengende dat zij hun gedrag mede moeten laten bepalen door de gerechtvaardigde belangen van de wederpartij" Dit zou in bepaalde situaties kunnen meebrengen dat partijen hun identiteit kenbaar moeten maken of kunnen terugvallen op semi-anonimiteit[16]
- Een voorbeeld van een meer inhoudelijke rechtsbeperking ten gevolge van volstrekte anonimiteit biedt de Auteurswet. Indien men bijvoorbeeld op Internet een volstrekt anoniem schriftelijk stuk aantreft, mag men ervan uitgaan dat iedereen een impliciete toestemming heeft om vrijelijk van dat stuk gebruik te maken. Niettemin mag men er niet vanuit gaan dat het stuk geheel rechtenvrij is, omdat er altijd een maker is ook al is die niet te achterhalen.

Wet, jurisprudentie[17] en rechtsleer[18] hebben verder nauwelijks aandacht voor anonimiteit. Dit betekent in

[16] HR 15 november 1957, NJ 1958, 67.
[17] Zie echter de uitgebreide jurisprudentie inzake het anoniem dagvaarden van krakers in het straf- en bestuursrecht.
[18] Zie echter: G. Ballon, 'Ik gaf mijzelf geen naam', Tijdschrift voor privaatrecht, nr. 3 1981, pp. 557-592.

feite dat de vraag of volstrekt anonieme overeenkomsten rechtsgeldig tot stand kunnen komen, bevestigend kan worden beantwoord voor alle gevallen waarin de inhoud voldoende bepaald is, en dwingende wettelijke voorschriften zich hier niet tegen verzetten door op straffe van nietigheid tenminste een op de persoon herleidbare aanduiding (pseudoniem) verplicht te stellen.

5.1.2 Problemen rond de uitvoering van een volstrekt anonieme overeenkomst

Bij afwezigheid van kennis omtrent de identiteit van de handelende personen kunnen juridische problemen ontstaan. Onderstaande opsomming beoogt niet volledig te zijn, maar een idee te geven van de veelheid van mogelijke juridische gevolgen van volstrekte anonimiteit.

- Allereerst kunnen vormvereisten uitvoeringproblemen opleveren ook als in beginsel een rechtsgeldige anonieme overeenkomst tot stand is gekomen. In bepaalde gevallen schrijft de wet vormvoorschriften voor die achteraf grond leveren voor vernietiging van de overeenkomst, of die als daar achteraf niet aan is voldaan een partij in een zwakkere bewijspositie plaatsen. Wanneer de wederpartij door ontbreken van sporen dan niet meer kan worden achterhaald, blijft men met de brokken zitten.
- Rechtshandelingen verricht door een handelingsonbekwame zijn aantastbaar, dat wil zeggen nietig dan wel vernietigbaar. Wil bijvoorbeeld een wettelijk vertegenwoordiger van een handelingsonbekwame persoon de overeenkomst vernietigen dan zal de identiteit van beide partijen bekend moeten zijn om aldus minderjarigheid dan wel onder curatele stelling aan te tonen en de transactie terug te kunnen draaien. Een schuldeiser zal bij het instellen van een vordering tot schadevergoeding met lege handen blijven staan wanneer de identiteit van de wederpartij hem niet bekend is.
- Problemen treden eveneens naar voren in de gevallen van niet-tijdige nakoming waarbij een ingebrekestelling noodzakelijk is. Voor een vordering tot schadevergoeding is vereist dat de schuldenaar in verzuim is. Art. 6:82, eerste lid, B.W. stelt dat het verzuim van een schuldenaar intreedt, wanneer de schuldenaar in gebreke wordt gesteld bij een schriftelijke mededeling.
- Art. 6:237 B.W. geeft een opsomming van bedingen in overeenkomsten met consumenten waarvan rechtens wordt vermoed dat ze onredelijk bezwarend zijn, zonder dat daar evenwel nietigheid van de overeenkomst als sanctie aan is verbonden (de z.g. grijze lijst). Overeenkomsten kunnen dan wel achteraf vernietigd worden als de consument hierop een beroep doet. De wederpartij had dan wel moet kunnen weten dat zijn contractspartij in de hoedanigheid van consument handelde. Dat ligt minder duidelijk indien die consument voor hem anoniem was. Bovendien moet de consument zijn anonimiteit laten vallen op het moment dat hij zich op de vernietigbaarheid wil beroepen.
- De mate van deskundigheid van partijen speelt een rol bij de beoordeling van de aansprakelijk van partijen en daaruit voortvloeiende zorgvuldigheidsverplichtingen. Het bestaansrecht van een dergelijke bepaling komt op de tocht te staan wanneer niet langer duidelijk is met welk type contractspartij men van doen heeft.
- Bij niet-nakoming maken ook rechtsmiddelen zoals het recht van reclame (art. 7:39 B.W.) en de mogelijkheid tot het doen vernietigen van een rechtshandeling het wenselijk dat de identiteit van de niet-nakomende partij bekend is.

Het bovenstaande leert dat kenbaarheid van de identiteit van partijen als zodanig geen wettelijke voorwaarde is voor de totstandkoming van een obligatoire overeenkomst, maar dat het ontbreken daarvan de ruimte voor een rechtsgeldige anonieme overeenkomst wel beperkt, terwijl het ontbreken van kennis inzake de identiteit en hoedanigheid van partijen bovendien resulteert in problemen bij de uitvoering van de overeenkomst.

5.2 Volstrekte anonimiteit onder het goederenrecht

In het goederenrecht treffen we een andere situatie aan. Hier vereist de wetgever veelal wel dat de identiteit van partijen bekend is. Voorwaarde voor een groot aantal goederenrechtelijke transacties is immers de inschrijving in een register. Kenbaarheid is essentieel, onder meer ten behoeve van de bescherming van derden. Zo stelt art. 3:260, derde lid, B.W. dat een volmacht tot het verlenen van hypothecaire zekerheid moet worden verleend bij notariële akte. Kortom, in de gevallen waarin de wet voorschrijft dat een bepaalde rechtshandeling met behulp van een notariële akte dient te worden verricht, zal ter uitvoering van de voorschriften inzake dergelijke akten verificatie van de identiteit van de betrokken partij(en) noodzakelijk zijn en kenbaarheid van de identiteit een vereiste, met nietigheid als rechtsgevolg als daaraan niet is voldaan. Art. 39 lid 1 van de Wet op het notarisambt 1999 bevat een identificatieplicht voor de notaris; lid 5 geeft

aan dat niet-naleving hiervan tot gevolg heeft dat de akte authenticiteit mist, en dat dus de beoogde rechtsgevolgen niet tot stand komen.

Naast het voorschrift van de notariële akte kent het B.W. het vereiste van de kennisgeving aan bepaalde partijen. Zo is bij de levering van een vordering op naam - naast een daartoe bestemde akte - vereist dat aan de schuldenaar hierover mededeling wordt gedaan (art. 3:94, eerste lid, B.W.). Ook kan worden gewezen op de bepaling in art. 3:236 lid 2 BW inzake de vestiging van een vuistpand. Immers, hier wordt de regeling en dus het kennisgevingvereiste van art. 3:94 BW van overeenkomstige toepassing verklaard. Kortom, in de gevallen dat de wet aan een bepaalde vermogensrechtelijke rechtshandeling een noodzakelijke verklaring aan een bepaalde partij koppelt, zal volstrekte anonimiteit niet mogelijk zijn. Onder het goederenrecht is er dus geen ruimte voor volstrekt anonieme overeenkomsten.

6. Semi-anonimiteit

We stelden in paragraaf drie vast dat anonimiteit een kwestie van gradatie is: naast volstrekte anonimiteit bestaan er ook vormen van semi-anonimiteit. In pararaaf 4 constateerden we dat er in bijna alle gevallen dat momenteel wordt gesproken over anonimiteit, feitelijk sprake is van semi-anonimiteit. De elektronische rechtshandelingen zijn voor bepaalde instanties of tussenpersonen immers nog steeds verifieerbaar wanneer de wet of de rechter daartoe noodzaken. Zo blijft de consument bij het betalen met behulp van een chipkaart wel anoniem voor de winkelier, maar kan de bank die de bankpas heeft uitgegeven deze consument in haar administratie traceren wanneer sprake is van fraude met betrekking tot zijn chipkaart. In dit voorbeeld is er dus sprake van georganiseerde semi-anonimiteit.

In deze paragraaf stellen we aan de orde welke ruimte het privaatrecht (verbintenissenrecht en goederenrecht) biedt aan semi-anonimiteit, en welke de gevolgen daarvan zijn. Ten behoeve van de eenvoud van het betoog gaan we uit van georganiseerde semi-anonimiteit, waarbij gebruik wordt gemaakt van een door een derde uitgegeven pseudoniem (denk aan een PIN-code op een bankpas of een IP-adres op Internet). Tenminste één instantie (resp. de bank of de Internet Service Provider) is in staat achter de identiteit van de gebruiker te komen wanneer de wet of de rechter daartoe noodzaken.

6.1 Semi-anonimiteit onder het verbintenissenrecht

Voor het verbintenissenrecht kijken we weer naar de tweezijdige elektronische rechtshandeling, eerst vanuit de invalshoek van de door het recht geboden ruimte voor het rechtsgeldig tot stand komen van semi-anonieme overeenkomsten, vervolgens naar problemen die door semi-anonimiteit kunnen rijzen bij de uitvoering ervan.

6.1.1 Ruimte voor semi-anonieme overeenkomsten

We stelden in paragraaf 5 vast dat het B.W. in beginsel een beperkte ruimte biedt aan volstrekt anonieme elektronische overeenkomsten. Deze constatering kan worden doorgetrokken naar elektronische overeenkomsten op semi-anonieme basis. Het uitgangspunt is dat partijen de wijze waarop ze hun wil verklaren in beginsel zelf mogen bepalen. Dit kan derhalve een anonieme wijze zijn. Dat schept dus ook ruimte voor semi-anonieme elektronische rechtshandelingen.
Deze ruimte wordt echter ingeperkt. Semi-anonimiteit kan de toepasselijkheid van een rechtsregel op een overeenkomst blokkeren, of een rechtsgeldige overeenkomst onmogelijk maken doordat semi-anonimiteit strijdt met een dwingendrechtelijk vormvereiste of geheel of gedeeltelijk onverenigbaar is met de inhoud van een overeenkomst. Enkele voorbeelden:

- De toepasselijkheid van art. 6:236 B.W. waarin bepaalde bedingen in overeenkomsten met consumenten als onredelijk bezwarend worden aangemerkt (de z.g. zwarte lijst), hangt bijvoorbeeld af van de kenbaarheid van de hoedanigheid van consument. Het criterium is namelijk dat de verkoper handelt in de uitoefening van een beroep of bedrijf en de koper een natuurlijk persoon is die niet handelt in de uitoefening van een beroep of bedrijf (art. 7:5, eerste lid, B.W.). Een semi-anonieme koper kan zich dus alleen op de nietigheid van een beding uit die lijst beroepen, als bij de koop kenbaar was dat hij een consument was. Als op naam wordt gehandeld is de hoedanigheid van een contractspartij meestal duidelijk. Maar ook als men semi-anoniem handelt kan de hoedanigheid van een partij meestal uit de

omstandigheden worden afgeleid zonder dat de wederpartij daarvoor iemands identiteit hoeft te weten. Een voorbeeld is het gebruik van een klantenkaart met vermelding van de postcode. Indien men achteraf een beroep wil doen op de consumentenbescherming is handhaving van semi-anonimiteit mogelijk, bijvoorbeeld door een derde namens betrokkene te laten optreden.

- In bepaalde gevallen geeft de wet een dwingend vormvoorschrift waar partijen niet bij overeenkomst van kunnen afwijken. Onder pseudoniem handelend kan men zich in beginsel aan deze vormvoorschriften houden, mits semi-anonimiteit strookt met de inhoud van het vormvoorschrift. Zoals hiervoor in 5.1 al is aangegeven , zijn ons geen voorbeelden bekend in het verbintenissenrecht waar kennis van de identiteit van partijen expliciet wordt geëist als vormvereiste met nietigheidssanctie, maar soms lijkt dit toch impliciet wel het geval. Zo concludeerden we in 5.1.1. dat een schriftelijk vastgelegd en ondertekend, *volstrekt anoniem* non-concurrentiebeding niet rechtsgeldig lijkt, ook als een volstrekt anoniem arbeidscontract wel degelijk denkbaar is. In tegenstelling hiermee lijkt een schriftelijk vastgelegd en ondertekend *semi-anoniem* non-concurrentiebeding wel rechtsgeldig, omdat personalisering mogelijk is als de semi-anonymus in rechte aan zijn verplichtingen moet worden gehouden.
- Soms kan de identiteit van een partij voor de toepasselijkheid van een bepaalde bepaling van belang zijn, zodat er zelfs geen ruimte is voor semi-anonimiteit. Gewezen kan in dit verband worden op de maatregelen die van een contractspartij mogen worden verwacht om te voorkomen dat diens wederpartij onder invloed van onjuiste voorstelling van zaken een overeenkomst aangaat. In het arrest Baris/Riezenkamp gaf de Hoge Raad immers aan dat er grenzen zijn aan de contractsvrijheid omdat partijen door in onderhandeling te treden tot elkaar komen te staan "in een bijzondere, door de goede trouw beheerste, rechtsverhouding, medebrengende dat zij hun gedrag mede moeten laten bepalen door de gerechtvaardigde belangen van de wederpartij" Dit zou in bepaalde situaties zelfs kunnen meebrengen dat partijen hun identiteit kenbaar moeten maken zonder ruimte te laten voor semi-anonimiteit[19].
- Een voorbeeld van een door semi-anonimiteit veroorzaakte inhoudelijke beperking van een recht, en daarmee van sommige overeenkomsten die dat recht tot onderwerp hebben, biedt de auteurswet. Art. 25, lid 1 sub b Aw erkent het recht op semi-anonimiteit in die zin dat de auteur zich kan verzetten tegen vermelding van zijn naam indien hij het werk onder pseudoniem heeft gepubliceerd. Maar art. 38, lid 1 Aw beperkt het auteursrecht tot een termijn van 70 jaar vanaf de eerste openbaarmaking omdat het tijdstip van overlijden van een onbekende auteur niet kan worden vastgesteld zonder zijn semi-anonimiteit te doorbreken. De onder pseudoniem werkende auteur kan het auteursrecht op zijn werk conform art. 9 Aw handhaven via een derde, bijvoorbeeld een uitgever, die meestal wel de echte naam van de auteur kent maar deze niet mag openbaren dan in het geval wet of rechter daartoe opdracht geven.

Evenals bij anonimiteit hebben wet[20], jurisprudentie[21] en rechtsleer nauwelijks aandacht voor de aard en de status van het pseudoniem. Dit betekent in feite dat de vraag of overeenkomsten onder een pseudoniem rechtsgeldig tot stand kunnen komen, opnieuw bevestigend kan worden beantwoord en wel voor alle gevallen waarin dwingende wettelijke voorschriften zich hier niet tegen verzetten door het hanteren van de geslachtsnaam verplicht te stellen op straffe van nietigheid.

6.1.2 Problemen rond de uitvoering van een semi-anonieme overeenkomst

Een elektronische overeenkomst onder een pseudoniem is in beginsel op gelijke wijze geldig of vernietigbaar als wanneer de overeenkomst aangegaan zou zijn met kenbaarheid van de identiteit van de contractspartijen. De wil of wetenschap van de handelende partijen is primair relevant voor de geldigheid of de gevolgen van de semi-anonieme rechtshandeling. Van belang is daarbij ook de rol van het pseudoniem bij de totstandkoming en in relatie tot de inhoud van de semi-anonieme overeenkomst. Bij problemen rond de uitvoering van de semi-anonieme overeenkomst komen de bekende vragen aan de orde inzake wil en opgewekt vertrouwen.

- Een aanbieder die bewust het risico neemt een overeenkomst aan te gaan met een semi-anonieme we-

---

19 HR 15 november 1957, NJ 1958, 67.

20 Wel kunnen personen bij een bepaalde algemene bekendheid van het pseudoniem, handelingen verrichten zonder dat sprake is van bijvoorbeeld dwaling (art. 6:228 BW) of oplichting door middel van een valse naam (art. 326 Sr.).

21 Zie echter de uitgebreide jurisprudentie inzake het onder pseudoniem dagvaarden van krakers in het straf- en bestuursrecht. Zie tevens: HR 24 januari 1997, NJ 1997/339. De Hoge Raad stelde dat het bepaalde in art. 2:93 lid 1 BW en art. 203 lid 1 BW betreffende de mogelijkheid van bekrachtiging door een NV en BV na haar oprichting van rechtshandelingen welke zijn verricht namens de op te richten vennootschap, van overeenkomstige toepassing is op andere rechtspersonen. Zie ook: HR 11 april 1997, NJ 1997/583.

derpartij, draagt het risico van de nadelige gevolgen van een eventuele tekortkoming. Is de daadwerkelijke identiteit van de consument niet meer te achterhalen, dan verkrijgt hij evenals in de fysieke wereld noch de prestatie waartoe de consument gehouden was, noch een schadevergoeding.

- Als de aanbieder onmogelijk kan weten in welke hoedanigheid zijn wederpartij handelt (bijvoorbeeld als consument) menen wij dat deze gevolgen in principe aan deze semi-anonieme wederpartij moeten worden toegerekend. Als een onder pseudoniem handelende consument zijn hoedanigheid niet duidelijk laat blijken, kan hij zich achteraf niet beroepen op nietigheid van een beding uit de grijze lijst, of op omkering van de bewijslast in relatie hiermee.
- Georganiseerde semi-anonimiteit brengt ook een derde partij ten tonele, de uitgever van het pseudoniem waarmee vervolgens een semi-anonieme rechtshandeling plaatsvindt. De consument die een intermediair inschakelt ten behoeve van het verkrijgen van een 'nym' om op het Internet semi-anonieme handelingen te verrichten, zal met deze intermediair over het algemeen een overeenkomst afsluiten waarbij de diverse rechten en plichten veelal zijn neergelegd in de algemene voorwaarden. Kan deze derde aansprakelijk worden gesteld voor tekortkomingen in de semi-anonieme overeenkomst? Een blik op de garantiebepalingen en exoneratieclausules die de momenteel operationele anonimiseringsdiensten hanteren, leert dat ze in ruime mate gebruik maken van de mogelijkheid om hun aansprakelijkheid in te perken[22]. Van belang is tevens dat de door de intermediair gehanteerde exoneratieclausule niet alleen werking heeft tegen diens wederpartij – in dit geval de semi-anonieme consument - maar op grond van het leerstuk van de derdenwerking onder omstandigheden ook tegen anderen kan worden ingeroepen.
- Wanneer anonimiseringsdiensten worden aangeboden in combinatie met een certificaat (bijvoorbeeld bij anonieme webbetalingen) wordt in de nabije toekomst de aansprakelijkheidspositie van de aanbieders van deze diensten nader ingevuld middels de Europese Richtlijn Elektronische Handtekeningen.[23] Art. 6 van deze Richtlijn stelt dat een certificatiedienstverlener die gekwalificeerde diensten aan het publiek aanbiedt, aansprakelijk is voor de schade die door personen wordt geleden indien deze personen in redelijkheid op de door de certificatiedienstverlener afgegeven certificaten vertrouwden. Op deze aansprakelijkheid wordt een uitzondering gemaakt indien de certificatiedienstverlener kan aantonen dat de betreffende persoon nalatig handelde. Een voorbeeld van een situatie waarin de certificatiedienstverlener aldus aansprakelijk geacht wordt, is een situatie waarin de dienstverlener de intrekking van een gekwalificeerd certificaat niet registreert, en waarin anderen ten onrechte nog op het betreffende certificaat vertrouwen.

Voor semi-anonimiteit geldt dus mutatis mutandis onze conclusie met betrekking tot volstrekte anonimiteit. Kenbaarheid van de identiteit van partijen is als zodanig geen wettelijke voorwaarde voor de totstandkoming van een obligatoire overeenkomst, maar het ontbreken daarvan beperkt wel de ruimte voor een rechtsgeldige semi-anonieme overeenkomst, terwijl het ontbreken van kennis inzake de identiteit en hoedanigheid van partijen bovendien resulteert in problemen bij de uitvoering van de overeenkomst.

6.2 Semi-anonimiteit onder het goederenrecht

Volstrekte anonimiteit is zoals we in paragraaf 5.2 hebben betoogd onder het goederenrecht niet mogelijk. De daar genoemde bepalingen uit de Wet op het notarisambt 1999 maken ook semi-anonieme overeenkomsten onmogelijk.

Onder het goederenrecht is er dus geen ruimte voor semi-anonieme overeenkomsten.

7. Nieuwe rechtsontwikkeling wenselijk?

In deze paragraaf stellen we aan de orde welke rol het recht in onze rechtscultuur zou dienen te vervullen als digitale anonimiteit kwetsbare juridische verhoudingen blijkt scheef te trekken. We houden er daarbij ook rekening mee dat andere rechtsculturen mogelijk anders omgaan met anonieme rechtshandelingen.

7.1 Voorkómen of genezen

[22] Zie bijvoorbeeld: http://www.anonymizer.com/3.0/services/agreement.shtml (bepalingen 9 en 11) alsmede http://www.xs4all.nl/freedom/Freedom_files/content/voorwaarden.html (bepaling 5.4).

[23] COM (1999) 626 def.

In het in paragraaf 2 vermelde scenario van sterke internationale juridische en bestuurlijke afhankelijkheid neemt Nederland in 2010 binnen een groot aantal internationale rechts- en belangengemeenschappen een ondergeschikte positie in, waarbij de rol van een Europese Unie beperkt blijft door onderlinge verdeeldheid. Omdat elektronisch rechtsverkeer een grensoverschrijdend karakter heeft, is de nationale beleidsautonomie met betrekking tot rechtsontwikkeling voor digitale anonimiteit in dat scenario klein. Om ook onder die omstandigheden in de toekomst effectief te kunnen zijn, zullen nieuwe regels voor digitale anonimiteit bij voorkeur een internationaal karakter (moeten) hebben.

De vraag welke nieuwe rechtsontwikkeling voor digitale anonimiteit wenselijk is, hangt dus ook af van verschillen in rechtsculturen. Voor ons verkennende onderzoek is vooral van belang dat in onze rechtscultuur het recht in de eerste plaats beoogt om preventief te werken, door het ontstaan van bepaalde problemen te voorkomen. Andere rechtsculturen, bijvoorbeeld die van de Verenigde Staten, hebben daarentegen een voorkeur voor het verkleinen van risico's, door de gevolgen ervan over een grote groep mensen te verdelen. Naarmate er dus meer belang wordt gehecht aan het voorkómen van schade ten gevolge van digitale anonimiteit dan aan het verdelen ervan, zullen onevenredige risico's eerder moeten leiden tot nieuwe regels ter bescherming van zwakkere partijen. Welke functie het recht in de Nederlandse rechtscultuur zal moeten vervullen in een informatiemaatschappij zonder geografische grenzen staat niet bij voorbaat vast.[24]

De toekomst zal leren of er voor de Nederlandse wetgever met het oog op digitale anonimiteit voldoende beleidsruimte overblijft om het recht ten onzent zijn kenmerkende preventief karakter te laten behouden, door de ruimte voor anonimiteit te beperken en door voorzieningen die traceerbaarheid achteraf garanderen. Met het oog op de mondiale dimensie van elektronische communicatie dienen we er veeleer rekening mee te houden dat de ruimte voor anonimiteit juist moet worden vergroot. Aanknopingspunten daarvoor bieden wellicht buitenlandse rechtstradities die anders omgaan met anonimiteit, zoals het Anglo-Amerikaanse recht waar kenbaarheid van de (daadwerkelijke) identiteit van partijen niet altijd een vereiste is. We wijzen hier op het systeem van de trust en de regelingen in het Engelse recht inzake *agency* (*undisclosed principal* respectievelijk *unidentified principal*). In een systeem waarbij relaties volkomen losgekoppeld worden van personen, doet het er niet langer toe wat personen precies met hun handelen beogen en wie deze personen, hun hoedanigheden of omstandigheden precies zijn. Dan is anoniem rechtsverkeer mogelijk. Maar kunnen zulke stelsels in ons Nederlandse rechtssysteem zomaar worden ingepast?

7.2 Wetgeving of zelfregulering

Naast de rechtscultuur bepaalt ook de heersende mening over de functie van het recht of de wetgever in actie moet komen. Het is immers denkbaar dat de wetgever bepaalde risico's als het ware 'ongeregeld' laat en (vooralsnog) de voorkeur geeft aan zelfregulering door marktpartijen. Een dergelijke aanpak is in lijn met het huidige standpunt van de Nederlandse regering ten aanzien van de aanpak van ICT-gerelateerde problemen. Juist door op het instrument van de zelfregulering in te zetten, hoopt de overheid voldoende flexibiliteit te bieden in een tijd waarin technologische en maatschappelijke turbulentie de overhand hebben. Gedurende de periode dat de technische ontwikkelingen met betrekking tot de verschillende vormen van anoniem handelen nog niet zijn uitgekristalliseerd en er behoefte bestaat te experimenteren, kan regulering door marktpartijen zijn waarde bewijzen. Daarbij is de verwachting dat de zich ontwikkelende praktijk ook een aanzet kan bieden voor het ontstaan van nieuwe rechtsnormen ten aanzien van anoniem of semi-anoniem handelen.

Bij (semi-)anonieme transacties zal zelfregulering in eerste instantie neerkomen op een contractuele oplossing. Naast het voornoemde voordeel van flexibiliteit, biedt het contract ruimte voor maatwerk. Maar de keerzijde van de medaille wordt gevormd door het risico dat de belangen van de consument als zwakkere contractspartij bij zelfregulering onvoldoende aan bod komen. Het privaatrecht kent diverse middelen die

---

[24] Zie hierover onder meer het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 'Staat zonder Land', V 98, Den Haag 1998; de kabinetsnotitie 'Internationalisering en recht in de informatiemaatschappij', TK '99-'00, 25880, nr. 10, alsmede het bij de kabinetsnotitie behorende rechtsvergelijkend onderzoek naar opvattingen van diverse buitenlandse overheden over internationalisering en recht: www.minjust.nl/c_actual/rapport/overcrbi.pdf. Zie tevens: B.J.Koops, J.E.J. Prins, H. Hijmans (eds.), ICT Law and Internationalisation. A Survey of Government Views, Den Haag 2000, Kluwer Law International, pp. 1 ev.

het verschil in machtsverhoudingen tussen de partijen kunnen compenseren. Bekend zijn de artt. 6:231-247 BW inzake de algemene voorwaarden en art. 6:248 BW betreffende de aanvullende en de beperkende werking van redelijkheid en billijkheid. Maar deze middelen voorzien slechts in een correctiemechanisme achteraf. Een uitzondering daarop vormt de regeling van art. 6:240 BW. Met deze bepaling in de hand kunnen belangenorganisaties algemene voorwaarden ter toetsing in abstracto aan de rechter voorleggen. Voor gedragscodes en private, branchegebonden handhavingsmechanismen die inherent zijn aan goed functionerende zelfreguleringstelsels, is dit niet expliciet geregeld.

Zelfregulering voldoet vooralsnog in de huidige situatie van kleinschalige toepassing van semi-anoniem rechtsverkeer. Maar het valt te bezien of dat ook het geval is bij grootschalige toepassing van semi-anonieme en zelfs volstrekt anonieme rechtshandelingen, bijvoorbeeld met een chipkaart. Een zodanige situatie leidt tot grotere risico's, rechtsonzekerheid en verslechtering van de bewijspositie van betrokken partijen. Zo zal een consument die op volstrekt anonieme wijze een overeenkomst op afstand sluit niet kunnen bewijzen dat hij de contractspartij was. Ook als de risico's voor aanbieders niet langer met een verzekeringsconstructie kunnen worden afgedekt of wanneer het bedrijfseconomisch ongunstig is zich voor deze risico's te verzekeren, zal een aanpassing van het wettelijk kader noodzakelijk zijn.

7.3 Verbouw of nieuwbouw

Voor het geval aanpassing van het wettelijk kader daadwerkelijk noodzakelijk is voor digitale anonimiteit verkennen we de twee werkwijzen die de wetgever in beginsel ter beschikking staan:

- aanpassing van bestaande regelingen, zoals de wettelijk verplichte inzet van bepaalde technische voorzieningen om de mogelijk problematische gevolgen van anonimiteit aan te pakken (bijvoorbeeld ten behoeve van het verstevigen van de bewijspositie van de anonieme consument). Bij voorkeur dienen dergelijke afspraken dan op een internationaal niveau vorm te krijgen. In ieder geval ligt hier een taak voor de Europese wetgever. Recente beleidsinitiatieven tonen aan dat de Europese Commissie grote waarde hecht aan de adequaat beschermingsniveau voor consumenten die gebruik maken van elektronische voorzieningen[25]. Extra bescherming van consumenten met het oog op onevenredige nadelen ten gevolge van anonieme transacties zou een logische stap binnen dit beleid vormen. Eventueel kan op basis van de Europese normen tot nadere afspraken met de Verenigde Staten worden gekomen.
- introductie van geheel nieuwe regelingen. In een systeem waarbij relaties volkomen losgekoppeld worden van personen doet het er niet langer toe wat personen precies met hun handelen beogen en wie deze personen precies zijn. Dat geeft ruimte voor volstrekte anonimiteit. Vooral deze rechtshandelingen kunnen aanleiding zijn tot nieuwe regels omdat die noodzaken tot concrete invulling van rechten en plichten in geobjectiveerde (gedepersonaliseerde) rechtsverhoudingen, waarvoor wij onder het verbintenissenrecht weliswaar enkele, maar onder het goederenrecht geen aanknopingspunten hebben.

In het licht van het grensoverschrijdend karakter van de problematiek van digitale anonimiteit is het wenselijk een open oog te hebben voor mogelijke oplossingsrichtingen in andere rechtsstelsels. De keuze tussen eigen rechtsontwikkeling of ontlening aan buitenlands recht is onderdeel van de keuze tussen verbouw of nieuwbouw:

- Voor eigen rechtsontwikkeling kan men denken aan het verder uitbouwen van de juridische infrastructuur voor georganiseerde semi-anonimiteit welke wij met gebruikmaking van allerlei bestuursrechtelijke instrumenten (zoals identificatieplicht, legitimatieplicht en regelingen die de bevoegdheid geven om met niet-openbare gegevens een overgelegd legitimatiebewijs op deugdelijkheid te controleren) hebben ontwikkeld.
- Voor ontlening aan buitenlands recht lijkt het van belang te bezien in hoeverre de oplossingen uit andere rechtsstelsels voor volstrekte anonimiteit ook in ons recht bruikbaar zijn. Het Engelse recht kent de agency. Middels de inzet van een agent als intermediair kan in ieder geval een semi-anonieme transac-

[25] Zie de drie richtlijnvoorstellen, gepubliceerd op 12 juli 2000, waarin het belang van een hoog niveau van consumentenbescherming uitdrukkelijk wordt opgevoerd als reden voor de introductie van de nieuwe regels:
- ✓ Proposed Directive concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector – COM(2000) 385;
- ✓ Directive on universal service and users' rights relating tot electronic communication networks and services – COM(2000) 392;
- ✓ Directive on a common regulatory framework for electronic communications networks and services – COM(2000) 393.

tie vormgegeven worden. In een dergelijke benadering kunnen de risico's van (semi-)anonimiteit worden ingeperkt door zekerheidstellingen en geobjectiveerde aansprakelijkheidstoedeling met verplichte verzekeringsconstructies waarbij de schaderegeling onafhankelijk is van de wensen en belangen van de betrokken partijen. Van belang is dan in ieder geval dat binnen bepaalde gremia afspraken gemaakt worden over raamovereenkomsten of standaardcontracten waarin is geregeld wie welke risico's draagt als volstrekt anonieme transacties fout lopen, en hoe de voor betrouwbaar anoniem rechtsverkeer gewenste afwikkeling van de schade geruisloos wordt geëffectueerd.

In het scenario van grote internationale juridische en bestuurlijke afhankelijkheid zou de Nederlandse wetgever in de toekomst wellicht over te weinig ruimte kunnen beschikken voor eigen rechtsontwikkeling voor digitale anonimiteit. Dan is ontlening aan dominant buitenlands recht een toekomstvaste strategie.

8. Conclusie

In deze paragraaf formuleren we ons voorlopig antwoord op de vraag in hoeverre risico's van anoniem elektronisch rechtsverkeer in de toekomst zullen noodzaken tot nieuwe privaatrechtelijke rechtsregels, waarop deze regels vermoedelijk betrekking zullen hebben en langs welke weg deze rechtsontwikkeling zich zou kunnen voltrekken.

Onze Nederlandse rechtscultuur stelt preventie van schade boven verdeling ervan, zodat we verwachten dat digitale anonimiteit bij voorkeur zo goed mogelijk wordt geregeld in plaats van opgevangen met verzekeringsconstructies. We hebben voor volstrekte en semi-anonieme overeenkomsten geconstateerd, dat de ruimte voor deze rechtshandelingen beperkt wordt (verbintenissenrecht), of geheel ontbreekt (goederenrecht). Kortweg kan worden gesteld dat onder het verbintenissenrecht kenbaarheid van iemands identiteit geen wettelijk vereiste is. Partijen die bewust het risico nemen een overeenkomst aan te gaan met een volstrekte of semi-anonieme wederpartij, dragen het risico van de nadelige gevolgen van een eventuele tekortkoming. Is de identiteit van de wederpartij niet te achterhalen, dan verkrijgt men evenals in de fysieke wereld noch de prestatie waartoe de wederpartij gehouden was, noch schadevergoeding. Wanneer slechts spaarzaam semi-anoniem wordt gehandeld is een dergelijke situatie acceptabel en zijn de gevolgen te overzien. De vraag is echter of dat ook zo is indien veelvuldig gebruik wordt gemaakt van de mogelijkheid om in een elektronische omgeving volstrekt anoniem of spontaan semi-anoniem te surfen, te bestellen en te betalen. Wij denken dat grootschalig anoniem handelen zoveel nieuwe risico's voor de diverse betrokken partijen met zich meebrengt, dat dit tot onevenwichtigheden in de rechtsverhoudingen leidt die de wetgever aanleiding zullen geven naar oplossingen te zoeken om kwetsbare partijen en belangen te beschermen. We denken aan aanbieders die volledige betaling vooraf eisen bij een elektronische overeenkomst op afstand, aan stringente exoneratieclausules en aan ongunstige bewijsbepalingen.

Wat betreft de inhoud van de eventuele nieuwe regels is het min of meer voorspelbaar dat in onze rechtscultuur in eerste instantie gezocht zal worden naar uitbreiding van bestaande vormvoorschriften die de ruimte voor volstrekte anonimiteit beperken. Om toch tegemoet te komen aan een stijgende behoefte aan anonimiteit bij rechtshandelingen zou daarnaast de regelgeving voor georganiseerde semi-anonimiteit kunnen worden uitgebreid (bijvoorbeeld onder het goederenrecht), waardoor het mogelijk is om achteraf door iemands anonimiteit heen te breken wanneer de wet of de rechter daartoe noodzaakt. Georganiseerd semi-anoniem (pseudoniem) rechtsverkeer is een bruikbaar wapen tegen een aantal nadelen van volstrekt anoniem of spontaan semi-anoniem handelen, met behoud van de beoogde privacybescherming. Alleen met de garantie van georganiseerde afscherming van iemands ware identiteit zonder dat daarvan misbruik kan worden gemaakt, is identiteitsfraude beheersbaar en kunnen schuilnamen tegenover derden anonimiteit opleveren zonder schade voor de rechtsorde. Dat wil niet zeggen dat deze vorm van anoniem rechtsverkeer gemakkelijk is te organiseren[26]. Het vergt buiten het privaatrecht extra bestuursrechtelijke regelgeving, bijvoorbeeld uitbreiding van de identificatieplicht, de legitimatieplicht en publiekprivate samenwerking bij identiteitscontrole en deugdelijkheidstoetsing van algemene en contractuele identiteitsbewijzen. Behalve politieke en sociale vraagstukken die in internationaal verband moeten worden opgelost, eist het tot stand brengen van de hiervoor noodzakelijke informatie-infrastructuur veel tijd en geld. Maar afweging van de belangen van privacybescherming en de behoefte aan anonimiteit in de toekomstige informatiesamenleving

[26] J.H.A.M. Grijpink, *Werken met keteninformatisering*, Den Haag, p.133 e.v. (Privacy en anonimiteit)

enerzijds, en van de rechtsorde anderzijds, maakt uitbreiding van georganiseerde semi-anonimiteit in onze rechtscultuur een aantrekkelijke koers voor kwetsbare transacties.

Omdat beide bovenstaande oplossingsrichtingen onder het Nederlandse recht reeds bestaande tendensen tot juridisering van onze samenleving versterken zonder dat internationaal de beoogde rechtsbescherming onder het Nederlandse recht kan worden gerealiseerd, is het naar onze mening wenselijk om te onderzoeken hoe daarnaast meer ruimte kan worden geschapen voor betrouwbaar rechtsverkeer op volstrekt anonieme basis, wellicht ook onder ons goederenrecht. In de eerste plaats betreft dat volstrekt anonieme transacties die maatschappelijk van minder belang zijn en waarvan de nadelen gemakkelijk te verzekeren zijn. Daarnaast gaat het om maatschappelijk belangrijke, kwetsbare transacties die elders al op volstrekt anonieme basis plegen te worden afgewikkeld. Daarvoor menen we – bij wijze van voorzet - dat het in ieder geval wenselijk lijkt nader te onderzoeken in hoeverre constructies uit andere rechtsstelsels zoals bijvoorbeeld *agency* geschikt zijn, en of deze in het Nederlandse recht zijn in te passen.

Op het spel staan vertrouwen in anonieme elektronische transacties, consumentenbescherming, het tegengaan van identiteitsfraude en niet te vergeten: de rechtszekerheid wanneer het grensoverschrijdende anonieme handelingen betreft. Omdat rechtsontwikkeling zoveel meer tijd kost dan introductie en verspreiding van nieuwe technologie, is het van groot belang bijtijds inzicht te krijgen in de richting waarin het recht zich met het oog op digitale anonimiteit het beste kan ontwikkelen. Het belang van nieuwe concepten en regels voor digitale anonimiteit in het rechtsverkeer maakt discussie en onderzoek in de hier voorgestelde richtingen wenselijk, waarbij er veel aandacht moet zijn voor de invloed die ontlening uit buitenlands recht heeft op de uitgangspunten van het nationale privaatrecht.